

rum esse dixit: regium vestitum ei restituit. „ Legionem auream, quam ex genere civium suorum Dejotarus armatura, disciplinaque nostra constitutam habebat: equitatumque omnem ad bellum gerendum adducere jussit.

69 Cum in Pontum venisset, copiasque omnes in unum locum coegisset, quæ numero, atque exercitatione bellorum mediocres erant; (excepta enim legione vi. ⁹³ quam secum adduxerat Alexandria veteranam multis laboribus, periculisque functam, multisque militibus, partim difficultate itinerum, ac navigationum, partim crebritate bellorum adeo diminutam, ut minus mille hominum in ea esset; reliquæ erant iii. legiones, una Dejotari, duæ, quæ in eo prælio, quod Cn. Domitium fecisse cum Pharnace scripsimus, fuerant;) legati a Pharnace missi Cæsarem adeunt; atque in primis deprecantur, “ne ejus adventus hostilis esset: facturum enim omnia Pharnacem, quæ imperata essent. *Maximeque commemorabant*, nulla Pharnacem auxilia contra Cæsarem Pompejo dare voluisse; cum Dejotarus, qui dedisset, tamen ei satisfecisset. „ Cæsar respondit, se fore æquissimum Pharnaci, si, quæ polliceretur, representaturus esset. Monuit autem, ut solebat, mitibus verbis legatos, “ne aut Dejotarum sibi objicerent, aut nimis eo gloriarentur beneficio, quod auxilia Pompejo non misissent: nam se neque libentius facere quidquam, quam supplicibus ignoscere, neque provinciarum publicas injurias condonare iis posse, ⁹⁴ qui non fuissent in se officiosi: id ipsum, quod commemorassent, officium utilius Pharnaci fuisset, qui providisset, ne vinceretur, quam sibi, cui Dii immortales victoriam tribuissent. Itaque se magnas, et graves injurias civium Romanorum, qui in Ponto negotiati essent, quoniam in integrum restituere non posset, concedere Pharnaci, nam neque interfectis amissam vitam, neque exsecris virilitatem restituere posse; quod quidem supplicium gravius morte cives Romani subissent: Ponto vero decederet confestim,

⁹³ Quam secum aduxerat Alexandria.) Vide infra cap. 23.

⁹⁴ Qui non fuissent in se officiosi.) Hoc non abundare videtur Rhellicano, et Ciacconio, qui inducendum censent.

familiasque publicanorum remitteret: cæteraque restitueret sociis, civibusque Romanis, quæ penes eum essent. Si fecisset, jam tunc sibi mitteret munera, ac dona, quæ bene rebus gestis imperatores ab amicis accipere consuessent. “ Miserat enim Pharnaces coronam auream. His responsis datis, legatos remisit. At Pharnaces omnia liberaliter pollicitus, cum festinantem, ac properantem Cæsarem speraret libentius etiam crediturum suis promissis, quam res pateretur, quo celerius, honestiusque ad res magis necessarias proficisceretur (nemini erat ignotum, plurimis de causis ad Urbem Cæsarem revocari) lentius agere, decedendi diem postulare longiorem, pactiones interponere, in summa frustrari cœpit. Cæsar, cognita calliditate hominis, quod aliis temporibus natura facere consueverat, tunc necessitate fecit adductus, ut celerius omnium opinione manum consereret.

CAPUT XXII.

Descriptio oppidi Zelæ, quod Pharnaces suis copiis occupat; prope ejus castra Cæsar sua ponit. Pharnaces, instructis copiis, se ad pugnam parat; idem facit Cæsar. Prælio commisso regie copię profligantur, et castris Cæsariani potiuntur. Pharnacis fuga.

Zela ⁹⁵ est oppidum in Ponto, posito ipso, ut in ⁷² plano loco, satis munitum. Tumulus enim naturalis, velut manu factus, excelsiore undique fastigio sustinet murum. Circumpositi sunt huic oppido magni, multique intercisis vallibus colles: quorum editissimus unus, qui propter victoriam Mithridatis, et ⁹⁶ infelicitatem Triarii, detrimentumque exercitus nostri, superioribus lo-

⁹⁵ Zela est oppidum in Ponto.)

Sic veteres libri: etiam Strabo, libr. xii. 2. Ptolomæus, et Plutarchus in Cæs. p. 731. ac Stephanus Ζήλαν, quidam neutro genere, Plutarchus fæmineo περί πόλεως Ζήλα. Plinius vi. 3. Ziela scripsit, quem in Hirtio edendo posteriores secuti sunt.

⁹⁶ Infelicitatem Triarii.) Triarius a Lucullo, Tigrauem Armenium persequente, in Ponto relictus ingenti clade adfectus a Mithridate fuit. Vid. Plutarch Lucullo p. 515. Appian. Mithridat. p. 386.

- cis, atque itineribus pene conjunctus oppido, magnam in illis partibus habet nobilitatem; nec multo longius millibus passuum III. abest a Zela. Hunc locum Pharnaces, veteribus paternorum felicitum castrorum refectis operibus, copiis omnibus suis occupavit. Cæsar, cum ab hoste millia passuum quinque castra posuisset, videretque eas valles, quibus regia castra munitur, eodem intervallo sua castra munituras, si modo ea loca hostes priores non cepissent, quæ multo erant propiora regis castris; aggerem comportari jubet intra munitiones. Quo celeriter collato, proxima nocte, vigilia quarta legionibus omnibus expeditis, impedimentisque in castris relictis, prima luce, neque opinantibus hostibus, eum ipsum locum cepit, in quo Mithridates secundum prælium adversus Triarium fecerat. Huc omnem ⁹⁷ comportari aggerem e castris, servitiæque agi jussit; ne quis ab opere miles discederet; cum spatio non amplius mille passuum intercisa vallis castra hostium divideret ab opere incepto
- ⁷⁴ Cæsar castrorum. Pharnaces, cum id repente prima luce animadvertisset, copias suas omnes pro castris instruxit, quas, interposita tanta locorum iniquitate, consuetudine magis pervulgata militari credebatur instrui Cæsar, vel ad opus suum tardandum, quo plures in armis tenerentur, vel ad ostentationem regis fiduciæ, ne munitione magis, quam manu defendere locum Pharnaces videretur. Itaque deterritus non est, quominus prima acie pro vallo instructa, reliqua pars exercitus opus faceret. At Pharnaces impulsus sive loci felicitate, sive auspiciis, et religionibus inductus, quibus obtemperasse eum postea audiebamus, sive paucitate nostrorum, qui in armis erant, comperta, cum more operis quotidiani magnam illam servorum multitudinem, quæ aggerem portabat, militum esse credidisset: sive

⁹⁷ Comportari aggerem a castris, servitiæque agi jussit. Hanc veterem lectionem ita recentiores, Scaligero credo duce, transformatunt: *comportare aggerem e castris servitiæ, quæ*

ageri jussit. Si ex codice, probo, præter id, quæ *ageret*, quod non capio, et Ciacconius delecentioribus. In veteri lectione *ageri* est impelli, urgeri.

etiam veterani fiducia exercitus sui, quem cum legione XXI. in acie conflixisse, et vicisse, legati ejus gloriabantur: simul contemptu exercitus nostri, quem pulsam a se, Domitio duce, sciebat, inito consilio dimicandi, descendere prærupta valle cœpit. Cujus aliquandiu Cæsar irredebat inanem ostentationem, et eo loco militum coarctationem, quem in locum nemo sanus hostis subiturus esset; cum interim Pharnaces eodem gradu, quo præruptam descenderat in vallem, ascendere adversus arduum collem instructis copiis cœpit. Cæsar incredibili ejus vel temeritate, vel fiducia motus, nec opinans, imperatusque oppressus, eodem tempore milites ab operibus vocat, arma capere jubet, legiones opponit, aciem instruit. Cujus rei subita trepidatio magnum terrorem attulit nostris, nondum ordinibus instructis. ⁹⁸ Falcata regis quadrigæ permistos milites perturbant, quæ tamen celeriter multitudinem telorum opprimuntur. Insequitur has acies hostium, et clamore sublato confligitur, multum adjuvante natura loci, plurimum Deorum immortalium benignitate, qui cum omnibus casibus belli intersunt, tum præcipue eis, quibus nihil ratione potuit administrari. Magno, atque acri cominus prælio facto, dextro cornu, quo veterana legio VI. erat collocata, initium victoriae natum est ab ea parte, cum in proclive detruderentur hostes; multo tardius, sed tamen iisdem Diis adjuvantibus, sinistro cornu, mediaque acie totæ profligantur copię regis. Quæ quam facile subierant iniquum locum, tam celeriter gradu pulsæ premebantur loci iniquitate. Itaque multis militibus partim interfectis, partim suorum ruina oppressis, qui velocitate effugere poterant, armis tamen projectis, vallem transgressi, nihil ex loco superiore inermes efficere poterant. At nostri victoria elati subire iniquum locum, munitionesque aggredi non dubitarunt. Descendentibus autem iis cohortibus castra, quas Pharnaces præsidio reliquerat, celeriter castris hostium sunt

⁹⁸ Falcata regis quadrigæ. Vide Liv. XXXVII. I. 41. Curtium IV. 9. et 15.

A. HIRITII PANSÆ
COMMENTARIORUM
DE BELLO AFRICANO
LIBER UNUS.

CAPUT I.

Cæsar ad Lilybæum commoratur, exspectans tempestatem ad navigandum idoneam: ibi de numero copiarum Scipionis cognoscit, inde ad insulam Aponianam appellit, statimque in conspectum Africæ venit.

Cæsar, ¹ itineribus justis confectis, nullo die intermisso, ad xiv. Kal. Januar. in Lilybæum pervenit: statim ostendit, sese naves velle conscendere, cum non amplius legionem tironum haberet unam, equitesque vix xc. Tabernaculum secundum litus ipsum constituit, ut prope fluctus verberaret. Hoc eo consilio fecit, ne quis sibi moræ quidquam fore speraret, et ut omnes in dies, horasque parati essent. Incidit per id tempus, ut tempestates ad navigandum idoneas non haberet. Nihilo tamen minus in navibus remiges, militesque continere, et nullam prætermittere occasionem profectionis, cum præsertim ab incolis ejus provinciæ nuntiarentur adversariorum copiæ, equitatus infinitus, legiones regiæ iv., levis armaturæ magna vis, Scipionis legiones x., elephantum cxx., classesque esse complures. Tamen non deterrebatur, animoque, et spe confidebat. Interim in dies et naves longæ adaugeri, et onerariæ complures eodem concurrere, et legiones tironum convenire: in his veterana legio v., equitum ad ii. mil-

¹ Itineribus justis confectis.) Per Italiam in Siciliam, et usque Lilybæum, quod ultimum ejus insulæ contra Africam est oppidum, et promontorium.

lia. Legionibus collectis vi., et equitum ad ii. milibus, ut quæque prima legio venerat, in naves longas imponebatur, equites autem in onerarias. Ita majorem partim navium antecedere jussit, et ² insulam petere Aponianam, ³ quæ non longe abest a Lilybæo, ibique commoratus, bona paucorum vendit publice. Deinde Alieno prætori, qui Siciliam obtinebat, de omnibus rebus præcipit, et de reliquo exercitu celeriter imponendo. Datis mandatis, ipse navem conscendit ad vi. Kal. Jan., et reliquas naves statim est consecutus. Ita vento, celerique navigio vectus, post diem quartum cum longis paucis navibus in conspectum Africæ venit: namque onerariæ reliquæ præter paucas, vento dispersæ, atque errabundæ diversa loca petierunt. ⁴ Clupeam classe prætervehitur, ⁵ inde Neapolim. Complura præterea castella, et oppida non longe a mari relinquunt.

² Insulam petere Aponianam.) Phil. Cluverio videtur Ægusa esse, una ex tribus, quæ obiacent Lilybæo. Atilii Pacon- tam Ptolemæi putant, quæ vero longius a Lilybæo est extra viam Africanam sita est.

³ Quæ non longe.) Adverbium longe tanquam necessarium Cluverius adjecit.

⁴ Clupeam classe præterve-

hitur.) Vide B. Civ. libr. ii. cap. 9. sect. 23.

⁵ Inde Neapolim.) Inter Clupeam et Adrumantum sitam. Plin. v. 4. Clupea in promontorio Mercurii. Item libera Curubis, Neapolis. Et Ptolemæus libr. iv. cap. iii. Χλυπέα

Ἐρμῆα ἄκρα. Κουροβίς, Νεάπολις κολώνια, Σαγούλα, Ἀφροδισιον, Ἀδρούμκτιο, κολώνια.

CAPUT II.

Cæsar juxta Adrumantum castra ponit. Oppidani arma ad defensionem sumunt. Cæsar loci naturam perspicit. L. Plancus a Cæsare facultatem cum Considio agendi petit, eamque obtinet. Captivus quidam, qui literas ad Considium perfert, occiditur.

Postquam ⁶ Adrumantum accessit, ubi præsidium ³ erat adversariorum, cui præerat C. Considius: et a Clu-

⁶ Adrumantum.) Jam situm 362. p. COLONIÆ HADRUMÆTI-Ptolemæus ostendit. Inscr. ex Constantini secula. Grut. p. ne illa.